

El valor afegit escolar als centres educatius de les Illes Balears

Bartomeu Cañellas

Heracli Portas

RESUM

En l'avaluació de les competències, l'IAQSE incorpora el valor afegit escolar, entès com a l'estimació de l'aportació que fan els centres educatius al progrés del seu alumnat, ja que constitueix una informació essencial per a fer millorar l'assoliment d'aquestes competències. No és un centre que fa més bona feina aquell que el seu alumnat obté una mitjana més alta, sinó aquell que obté més valor afegit escolar.

RESUMEN

En la evaluación de las competencias, el IAQSE incorpora el valor añadido escolar, entendido como la estimación de la aportación que hacen los centros educativos al progreso de su alumnado, ya que constituye una información esencial para mejorar el logro de estas competencias. No es un centro que trabaja mejor aquel cuyo alumnado obtiene una media más alta, sino aquel que obtiene mayor valor añadido escolar.

I. INTRODUCCIÓ

Quan parlem de valor afegit escolar, fem referència a l'estimació de l'aportació que fan els centres educatius al «progrés» del seu alumnat, una vegada que ha estat eliminada la influència d'altres factors del context (Murillo, 2010).

Quins són aquests factors del context?, de quina manera els elaboram?, de quina manera els mesuram?, quina importància tenen sobre els resultats escolars?, quina utilitat tenen o poden tenir per als centres educatius i per a l'Administració educativa?

L'objectiu del nostre article és precisament reflexionar sobre els conceptes que recull aquesta definició de «valor afegit» i, segons això, incidir en el seu coneixement, i veure on, de quina manera i quan és aplicat o ha estat aplicat en el nostre àmbit docent. Així mateix, volem assenyalar la utilitat que pot tenir aquest terme per millorar directament els centres docents i el sistema educatiu en general.

En el nostre àmbit, l'Institut d'Avaluació i Qualitat del Sistema Educatiu de les Illes Balears (IAQSE) de la Conselleria d'Educació i Universitat ha estat l'organisme que s'ha encarregat de treballar amb aquest valor, acceptat en tots els fòrums educatius. A les avaluacions de diagnòstic que han estat aplicades tant a primària (quart) com a secundària obligatòria (segon i quart), des del curs 2008-2009, tant l'informe executiu de cada avaluació com els informes de resultats de centre que elabora l'IAQSE faciliten la dada del valor afegit en cada una de les competències avaluades, les dades referides tant al centre en general com a cada un dels grups que han estat avaluats i en relació amb tots els altres centres de la mateixa illa i titularitat. Aquesta informació resulta essencial per a qualsevol reflexió que cada centre o l'Administració educativa es proposin fer per millorar l'assoliment de les competències bàsiques.

2. L'AVALUACIÓ

Generalment, el professorat, quan avalua, demana o espera uns resultats d'acord amb les característiques del seu alumnat. Aquestes característiques tenen a veure amb les seves capacitats i competències bàsiques, així com amb l'esforç o actitud envers l'estudi. A més, aquests aspectes també estan relacionats amb el bagatge cultural, el nivell socioeconòmic i l'interès per l'educació que tenen les famílies i l'alumnat mateix. Així, el suport de les famílies, l'ambient familiar, és un aspecte, un factor; una variable que el professorat coneix i fa que, d'acord amb aquesta, esperi un resultat determinat de cada un dels seus alumnes.

Quan sumam les circumstàncies familiars individuals de tot l'alumnat del centre, el resultat és un «nivell socioeconòmic cultural» de les famílies, que, com sabem, condiona els resultats finals de l'avaluació. Així ho demostren les anàlisis de les proves d'avaluació més reconegudes o de més prestigi entre la comunitat educativa i la societat en general, tant internacionals, com estatals o autonòmiques, que han estat aplicades des de fa ja un grapat d'anys als centres educatius de les Illes Balears: les proves PISA de l'OCDE, les avaluacions generals de diagnòstic del MECD, les PIRLS de comprensió lectora, les TIMSS de competència matemàtica i ciències o les avaluacions de diagnòstic de la Conselleria d'Educació a quart de primària i a segon i quart d'ESO.

3. L'ÍNDEX SOCIOECONÒMIC I CULTURAL (ISEC)

Per valorar les aportacions d'aquestes variables familiars, les esmentades proves d'avaluació externes inclouen uns valors numèrics, un índex escolar, a partir de la mesura d'una sèrie de variables del context familiar que hom sap que tenen una influència certa, una correlació, sobre els resultats. Aquestes proves, per tant, objectiven un índex del «nivell» socioeconòmic i cultural de les famílies, conegut com a índex socioeconòmic i cultural (ISEC).

Sense voler aprofundir en les poques diferències que hi ha entre l'elaboració d'aquest índex i les diferents proves d'avaluació externes, a continuació descrivim l'índex que aplica l'IAQSE en les proves de diagnòstic.

Per obtenir-lo, són mesurades les variables següents, extretes dels qüestionaris que acompanyen l'avaluació que han d'haver contestat l'alumnat i les famílies:

- La suma del nivell de professió dels pares i mares
- El nivell màxim d'estudis de la família (el més elevat dels nivells d'estudis del pare i de la mare)
- El nombre aproximat de llibres de lectura que tenen a casa
- La suma de les condicions i dels recursos per estudiar a casa (llibres, ordinador, espai adient per estudiar...)

- Les expectatives acadèmiques de l'alumne/a
- L'alumnat angloparlant en l'avaluació de la competència en comunicació lingüística en llengua anglesa

Els informes executius que l'IAQSE publica després d'haver analitzat les dades de cada avaluació expliciten:

«De cada alumne, es calcula l'ISEC a partir de les respostes, sobre les variables esmentades, als qüestionaris d'alumnes i de les famílies. L'ISEC del centre és la mitjana de l'ISEC dels alumnes avaluats que l'integren».

I, sobre la relació amb els resultats a les proves, conclouen:

«Com més alt és l'ISEC de l'alumnat, més alts són els resultats [...]. A mesura que augmenten els valors de cada una de les variables que l'integren, milloren els resultats dels alumnes».

És evident que hi ha altres variables que tenen a veure amb els resultats dels centres i que han de ser explicitades per poder matisar-los: nombre d'alumnat NEE i NESE, segons la tipologia, nombre d'alumnat repetidor... Però també està comprovat que les variables que mesura l'ISEC són les que tenen una relació més directa amb els resultats de l'alumnat d'un centre docent en aquestes proves i que sense l'ISEC seria quasibé impossible poder saber què és el que realment assoleix (vegeu els informes executius de cada avaluació de diagnòstic de l'IAQSE, que analitzen la relació entre diverses variables i els resultats).

4. EL VALOR AFEGIT DEL CENTRE DOCENT

Fins ara hem explicitat que l'aprenentatge escolar, els resultats acadèmics i els resultats a les proves d'avaluació externes als centres estan condicionats per variables externes: la família, el sistema educatiu, l'organització escolar... Ara volem incidir en el que aporta el centre educatiu a l'alumnat, en quina mesura li afegeix valor. Si als resultats els podem detreure l'aportació de les variables externes a l'alumne, podem saber què afegeix el centre al valor que ja aporta l'alumnat, és a dir, el valor afegit que li aporta.

L'IAQSE defineix el valor afegit del centre com:

«[...] les diferències entre els resultats obtinguts i els resultats esperats, en funció principalment de les variables socioeconòmiques i culturals (ISEC). El valor afegit informa sobre l'eficàcia que tenen les mesures didàctiques, organitzatives, etc., que el centre escolar implementa per compensar les desigualtats que hi ha entre els alumnes pels factors externs [...]. Per calcular el valor esperat del centre en cada competència, s'han considerat les variables que preveuen les desigualtats d'entrada de l'alumnat, que s'anomenen variables predictorres i que se sap que expliquen poderosament els resultats».

Concretament, a les proves d'avaluació de diagnòstic de les Illes Balears el valor afegit és:

«[...] la diferència entre la puntuació obtinguda per l'alumnat avaluat (que ha participat i que computa per als resultats) que ha contestat el qüestionari i la puntuació que teòricament caldria esperar d'acord amb el nivell socioeconòmic i cultural de les famílies corresponents (ISEC)».

De l'anàlisi del valor afegit, en podem extreure elements que ens permetin, entre altres aspectes:

- Retre comptes dels centres docents a la comunitat educativa (sempre lligada a l'autonomia dels centres)
- Conèixer el sistema educatiu
- Prendre decisions administratives per millorar el sistema educatiu (les informacions de les avaluacions externes han estat fins ara més motiu d'alarma i de notícia de premsa que de presa de decisions de millora)
- Millorar els resultats acadèmics de cada centre (relacionant les pràctiques docents amb els resultats acadèmics reals)

Conèixer el valor de la feina que fa el centre docent, i no el valor que ja aporta l'alumnat de ca seva, és l'única manera de poder esbrinar l'eficàcia dels centres educatius i de poder comparar la feina de centres docents de tipologia diversa.

5. UTILITZACIÓ DE L'ISEC EN ELS INFORMES EXECUTIUS I DE CENTRE DE L'IAQSE

Hem descrit la manera com l'IAQSE calcula l'ISEC i el valor afegit escolar a les proves d'avaluació de diagnòstic. A continuació, intentam il·lustrar la manera com és gestionada la informació que se n'extreu amb la intenció de poder ajudar a comprendre millor la informació d'allò que està publicat.

L'aplicació de l'ISEC als resultats dels centres permet comparar-los entre si. Així, per exemple, de vegades, quan són comparats els resultats de l'alumnat de centres públics amb els de privats (concertats i privats), hom hi troba diferències estadísticament significatives, unes diferències que en detreure l'ISEC dels resultats minven considerablement, deixen de ser estadísticament significatives o desapareixen. Això vol dir que les diferències són causades per les característiques socioeconòmiques i culturals de l'alumnat, més que a la «bondat» d'una tipologia de centre o una altra.

6. ELS GRÀFICS DE PUNTUACIÓ TRI OBTINGUDA I DE PUNTUACIÓ TRI ESPERADA I ELS INFORMES DE CENTRE

Una aplicació del valor afegit escolar la trobam als informes executius que publica l'IAQSE i als informes de resultats individualitzats que rep cada centre, en els quals figuren els gràfics de puntuació obtinguda i de puntuació TRI esperada de cada competència avaluada dels centres agrupats segons

la titularitat (pública o privada). Una altra aplicació més directa la trobam als gràfics dels informes de resultat que rep cada centre.

7. ELS GRÀFICS DE PUNTUACIÓ TRI OBTINGUDA/ESPERADA

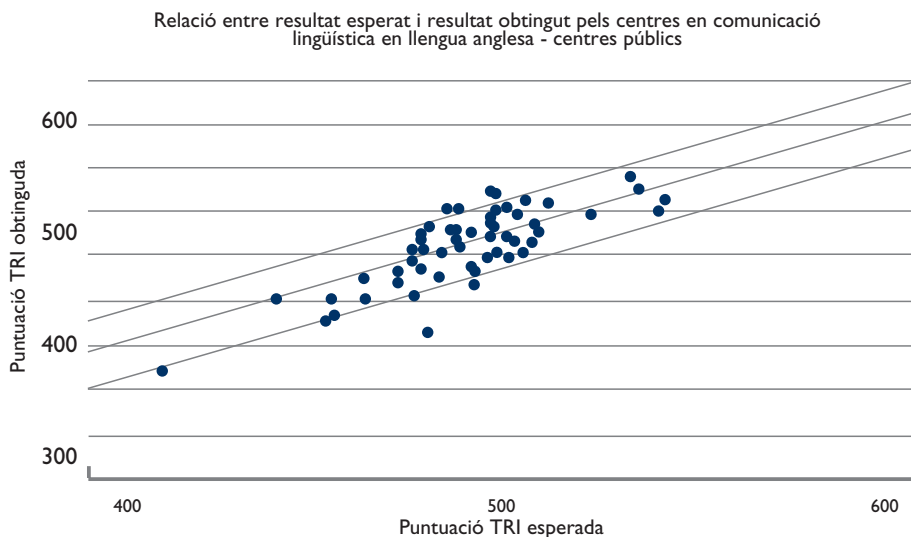
Els gràfics o nívols de puntuació obtinguda/esperada presenten els centres situats per punt que representa la intersecció entre la puntuació TRI obtinguda (els resultats obtinguts) i l'esperada (els resultats esperats d'acord amb les variables predictorcs considerades (ISEC)) en cada una de les competències avaluades. Hi ha tants de punts com centres avaluats. Els gràfics són de l'avaluació de diagnòstic de l'IAQSE feta a segon d'ESO el curs 2011-2012.

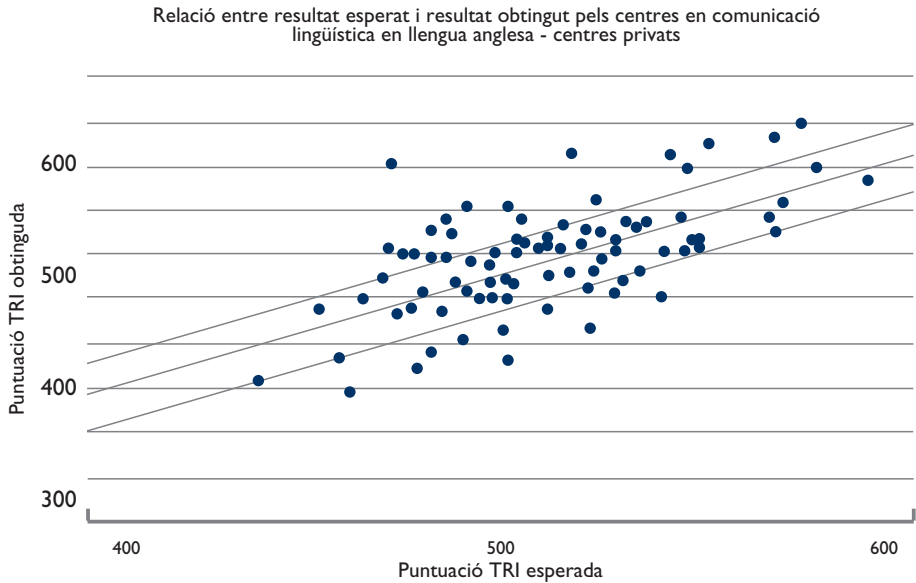
Per interpretar aquests gràfics, cal tenir present els centres que se situen just per sobre de la línia central, que són els que han obtingut resultats més elevats dels esperats, és a dir, tenen valor afegit positiu. En canvi, si els resultats apareixen per sota, tenen valor afegit negatiu, això és, els resultats obtinguts són inferiors als esperats.

A més, quan els centres se situen fora de la franja central, és considerada rellevant la diferència entre la puntuació obtinguda i l'esperada en funció de les variables predictorcs. L'informe de resultats que rep cada centre especifica la posició que ocupa el centre al núvol de punts corresponent a la seva titularitat i illa; així, cada centre pot situar-se respecte dels altres.

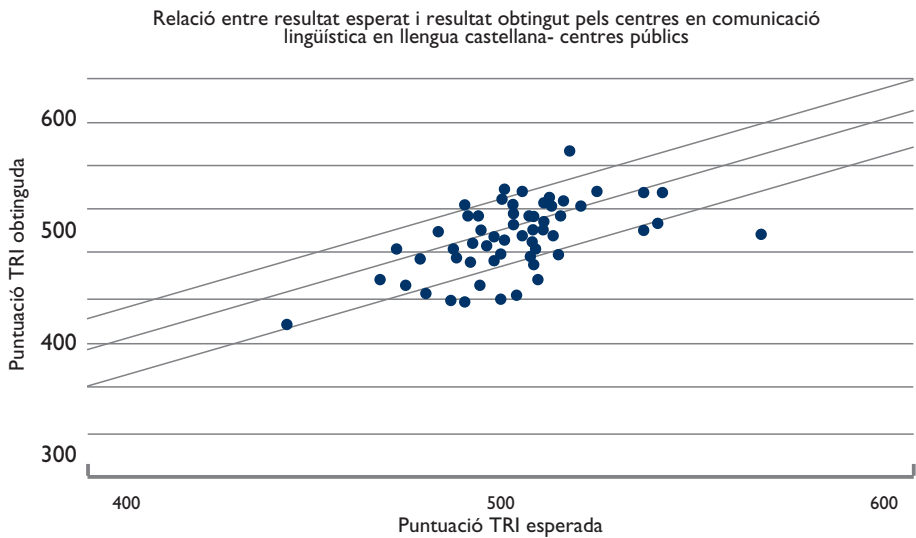
8. RESULTATS DE L'AVALUACIÓ DE DIAGNÒSTIC FETA A SEGON D'ESO EL CURS 2011-2012

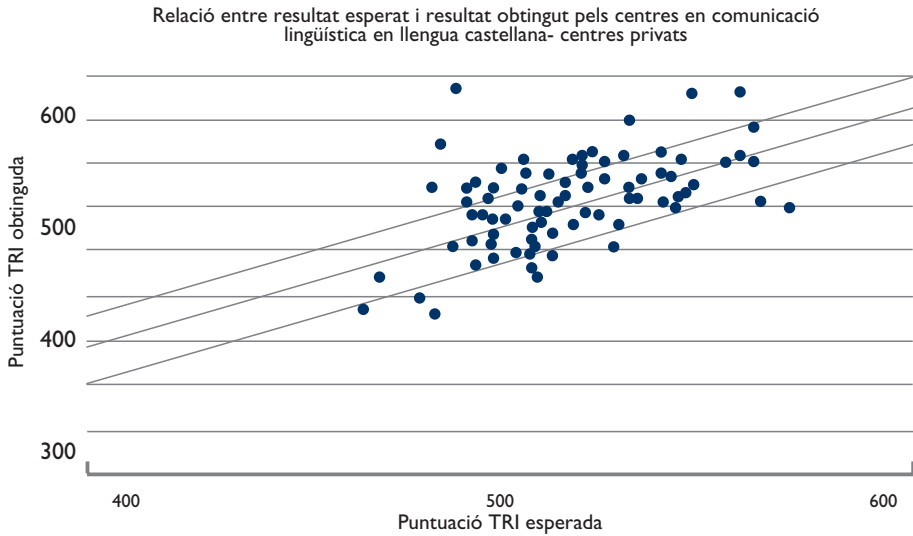
GRÀFIC I: COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA EN LLENGUA ANGLESA 4T EP

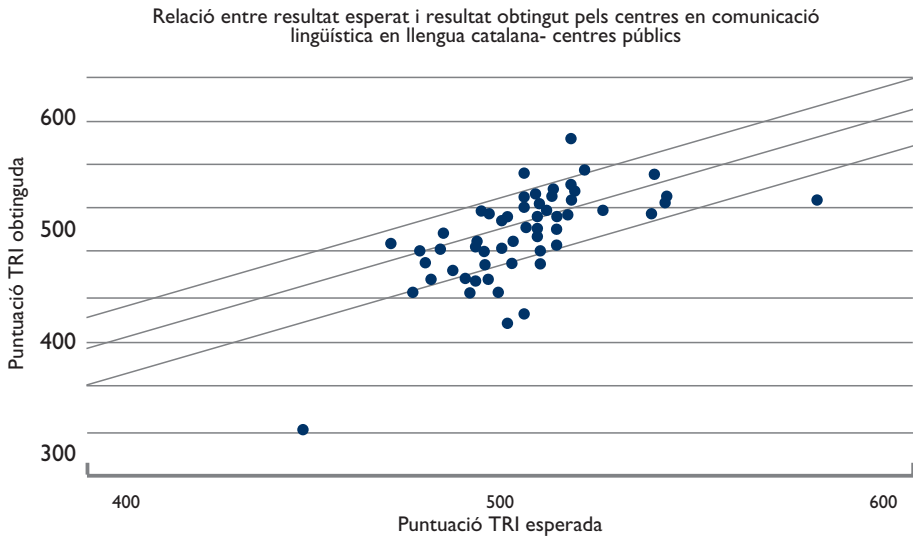

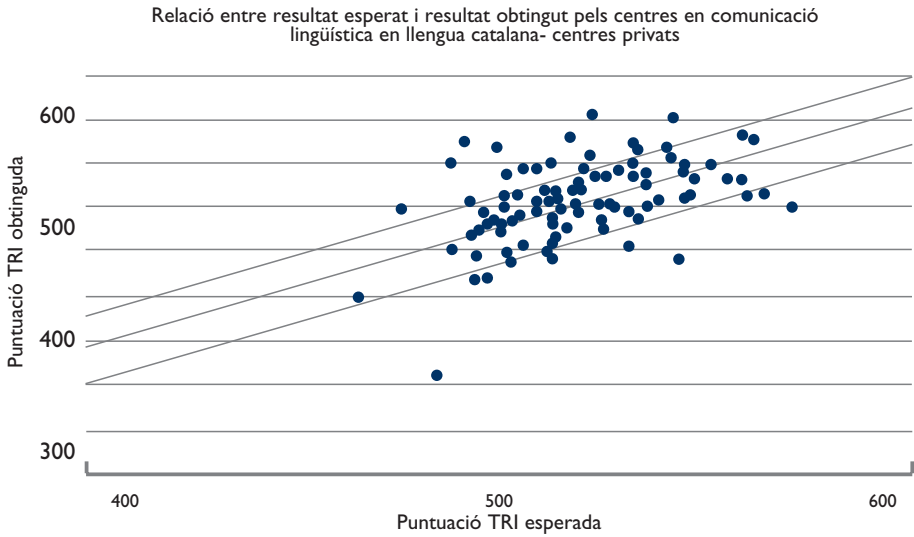
GRÀFIC 2: COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA EN CASTELLANA ANGLESA 2n ESO

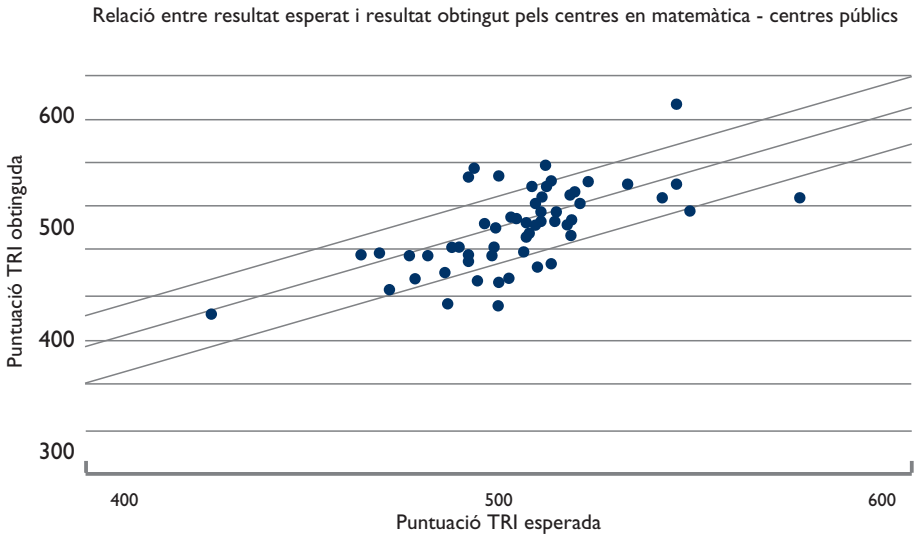

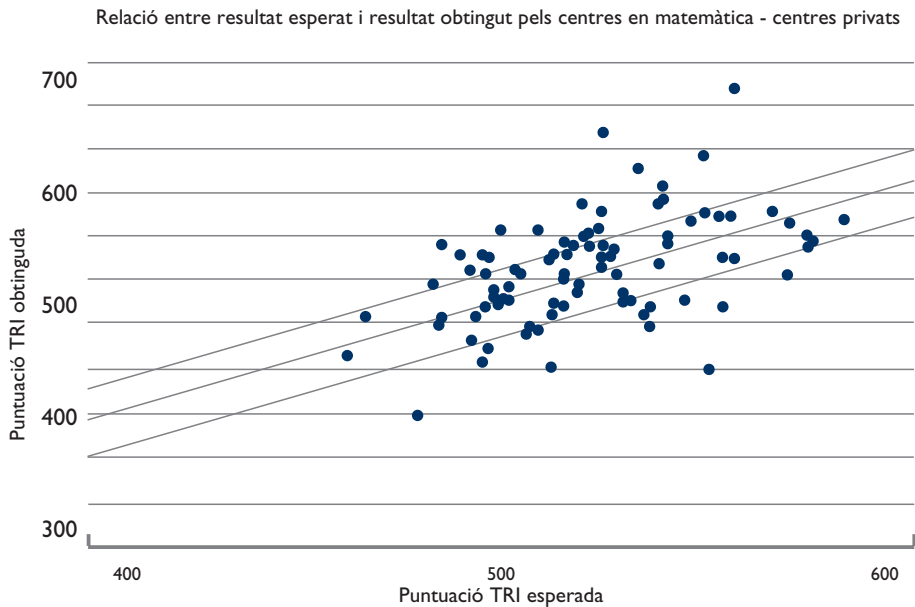
GRÀFIC 3: COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA EN LLENGUA CATALANA 2n ESO

GRÀFIC 4: COMPETÈNCIA MATEMÀTICA 2N ESO

La primera observació és que hi ha molta dissimilitud en la distribució sobre els gràfics entre els centres públics i els de titularitat privada (inclouen els privats i els privats concertats).

9. ELS CENTRES PÚBLICS

Llevat de qualche excepció per sobre o per sota de la línia, estan molt agrupats sobre la línia central, és a dir, mostren bastant homogeneïtat, fet que indica que la majoria dels centres públics no afegeixen valor de manera significativa sobre allò que l'alumnat ja porta quan arriba als centres. Són pocs els centres que se situen en la línia significativa (més de 30 punts per sobre la línia central) de valor positiu afegit: 4 a anglès i castellà, 3 a català i 7 a matemàtiques. Són més els que presenten valor afegit negatiu significatiu (més de 30 punts per sota de la línia central): 4 a anglès, 11 a castellà, 10 a català i 9 a matemàtiques).

Destaca, igualment, la sèrie de casos en què la diferència entre el que era esperat i l'obtingut és notable, tant en positiu com en negatiu; són punts molt aïllats. És molt visible en el nígul de resultats de competència comunicativa en català.

També hem d'observar amb molt d'interès les diferències en els resultats obtinguts en centres que parteixen d'uns resultats esperats similars. Això indica clarament que el valor de l'ISEC de cada centre no el «condemna» a uns determinats resultats, ni en positiu ni en negatiu. Cal desterrar un cert determinisme que a vegades plana sobre la comunitat educativa. Els centres poden aportar valor, sigui quina sigui la situació de partida, i en aquests gràfics queda evidenciat clarament.

10. CENTRES DE TITULARITAT PRIVADA (PRIVATS I PRIVATS CONCERTATS)

A primera vista, destaca que hi ha més dispersió dels punts (centre) que formen els diferents nïguls. Les diferències més grans entre els resultats obtinguts i els esperats indiquen més heterogeneïtat, tant de resultats com d'estatus socioeconòmic de l'alumnat. Les diferències entre la puntuació esperada i l'obtinguda arriben o superen els 200 punts en totes les competències avaluades. Aquest fet contradiu la creença bastant generalitzada que els centres de titularitat privada són com un bloc, que presenten un perfil similar.

També és més baix el nombre de centres situats just sobre la línia i, per tant, augmenta el nombre de centres situats significativament (més de 30 punts) per sobre o per sota, els quals aporten valor significatiu escolar positiu o negatiu. Per sobre: 20 en anglès, 23 en castellà, 16 en català i 22 en matemàtiques, i, per sota, 16 en anglès, 9 en castellà, 8 en català i 14 en matemàtiques.

11. ELS INFORMES DE RESULTATS DE CENTRE

Cada centre, després de cada avaluació de diagnòstic, rep de l'IAQSE un informe personalitzat. En primer lloc, hi apareixen els resultats per competència: la puntuació de consolidació, és a dir, la puntuació a partir de la qual és considerat que cada competència està consolidada; la puntuació mitjana de l'illa on està situat el centre; la mitjana de la tipologia del centre (públic, concertat o privat); la puntuació global del centre, i, finalment, el percentatge de participació (alumnat que hi ha participat i ha computat, és a dir, que els seus resultats han estat tinguts en compte per elaborar les mitjanes).

El punt 2 de l'informe de resultats és precisament la informació que fa referència al valor afegit. El centre té per a cada competència avaluada: la puntuació TRI global del centre, la puntuació TRI esperada (calculada amb l'alumnat que ha participat, ha computat i ha contestat les preguntes del qüestionari relacionades amb l'ISEC), el valor afegit i el percentatge de participació. El text avisa de la representativitat de les dades d'acord amb les de participació: com més baixa hagi estat, menys representativa és. D'aquí la importància que els centres assegurin la màxima participació possible en les proves.

12. CASUÍSTICA

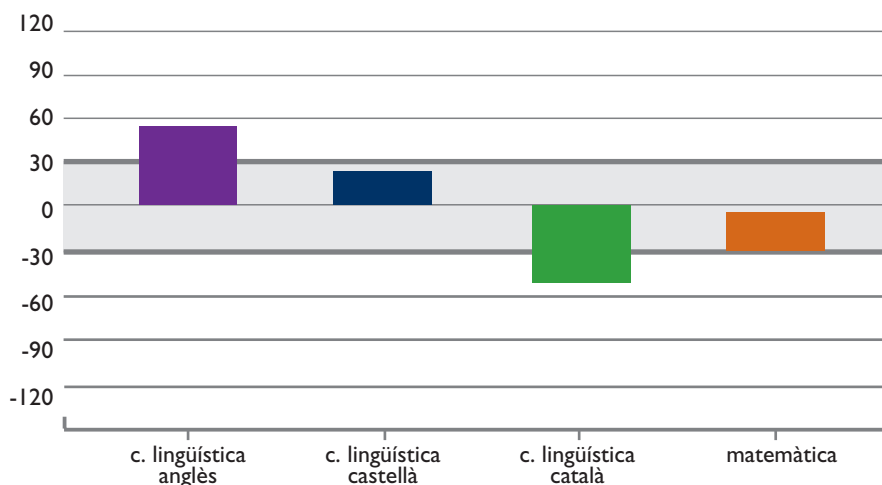
A continuació, presentam tres casos d'informes de resultat de centre que mostren casuístiques molt diferents pel que fa al valor afegit. Primer, oferim una taula amb els resultats i, després, un gràfic que il·lustra el valor afegit positiu i/o negatiu i si és significatiu o no (diferència de més de 30 punts respecte de la mitjana, que és zero).

2. Valor afegit del centre

Competència	Global centre ***	Puntuació esperada *** / ****	Valor Afegit (diferència)	Participació (N) ***
c. lingüística anglès	⚠ 644	⚠ 593	51	⚠ 60 % (29)
c. lingüística castellà	561	541	20	69 % (33)
c. lingüística català	498	548	-50	62 % (30)
matemàtica	525	557	-32	65 % (31)

*** Calculat amb l'alumnat que ha realitzat la prova, que computa i que ha contestat les preguntes del qüestionari relacionades amb l'índex SEC.

**** La puntuació esperada s'ha obtingut tenint en compte l'efecte de l'índex SEC del centre i l'índex SEC de l'alumne. Per a la competència en comunicació lingüística en anglès, a més, s'ha tingut en compte l'efecte de l'alumnat angloparlant.

Comentari

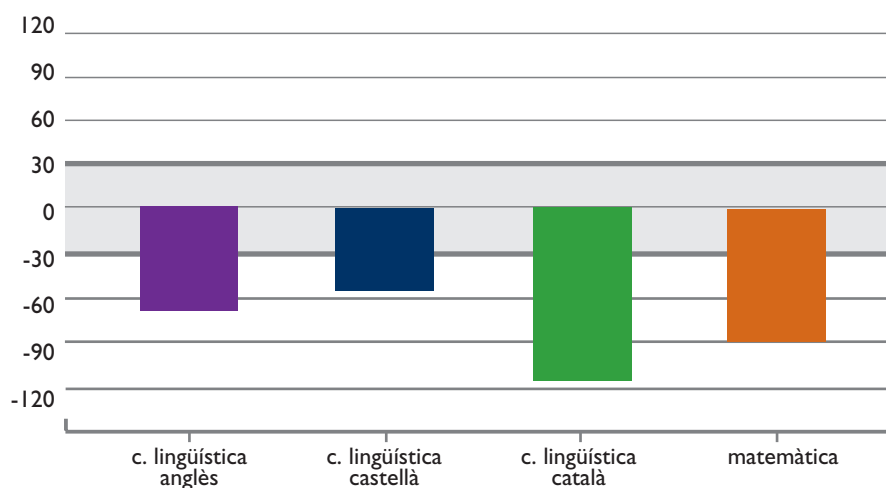
En aquest cas, es tracta d'un centre amb una puntuació esperada elevada (ISEC alt) en totes les competències, sempre superior a 500, que és la mitjana. En la competència lingüística en Anglès, als 593 punts esperats n'hi afegeix 51 i arriba als 644. En canvi, en la competència lingüística en català, en resta 50: dels 548 esperats, n'obté 498 de mitjana. També és significativa la diferència negativa en competència matemàtica: menys 32 punts. Aquestes dades haurien de posar sobre avís el centre per esbrinar què passa tant amb la competència comunicativa en català com amb la de matemàtiques, ja que, a més, té un alumnat amb unes potencialitats elevades pel seu nivell socioeconòmic i cultural.

2. Valor afegit del centre

Competència	Global centre ***	Puntuació esperada ***/*	Valor Afegit (diferència)	Participació (N) ***
c. lingüística anglès	⚠️ 388	⚠️ 451	-63	⚠️ 54 % (15)
c. lingüística castellà	⚠️ 400	⚠️ 457	-57	⚠️ 57 % (16)
c. lingüística català	⚠️ 354	⚠️ 463	-109	⚠️ 54 % (15)
matemàtica	⚠️ 363	⚠️ 453	-90	⚠️ 50 % (14)

*** Calculat amb l'alumnat que ha realitzat la prova, que computa i que ha contestat les preguntes del qüestionari relacionades amb l'índex SEC.

**** La puntuació esperada s'ha obtingut tenint en compte l'efecte de l'índex SEC del centre i l'índex SEC de l'alumne. Per a la competència en comunicació lingüística en anglès, a més, s'ha tingut en compte l'efecte de l'alumnat angloparlant.

Comentari

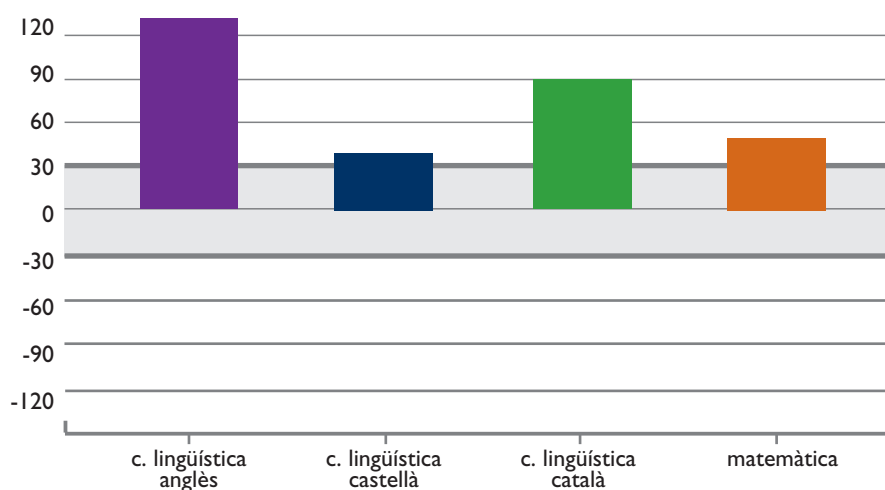
Aquí presentam un centre amb valor afegit negatiu significatiu en totes les competències: des dels menys 63 punts d'anglès, als menys 109 de català. Els resultats obtinguts són molt inferiors a les puntuacions de consolidació de cada competència; en canvi, les puntuacions esperades no estan tan enfora de les mitjanes. Aquesta informació hauria de servir al centre per reflexionar sobre la tasca que fa, ja que hi ha centres amb el mateix ISEC o més baix que obtenen uns resultats més adients dels que esperaven.

2. Valor afegit del centre

Competència	Global centre ***	Puntuació esperada *** / ****	Valor Afegit (diferència)	Participació (N) ***
c. lingüística anglès	⚠️ 624	⚠️ 498	126	⚠️ 86 % (24)
c. lingüística castellà	⚠️ 523	⚠️ 488	35	⚠️ 82 % (23)
c. lingüística català	⚠️ 574	⚠️ 492	82	⚠️ 86 % (24)
matemàtica	⚠️ 538	⚠️ 493	45	⚠️ 75 % (21)

*** Calculat amb l'alumnat que ha realitzat la prova, que computa i que ha contestat les preguntes del qüestionari relacionades amb l'índex SEC.

**** La puntuació esperada s'ha obtingut tenint en compte l'efecte de l'índex SEC del centre i l'índex SEC de l'alumne. Per a la competència en comunicació lingüística en anglès, a més, s'ha tingut en compte l'efecte de l'alumnat angloparlant.

Comentari

Aquest és l'exemple d'un centre que, amb un valor esperat que frega la mitjana, obté uns resultats molt superiors als esperats en totes les competències. La diferència és, en tots els casos, significativa: des dels 35 punts de valor afegit de la competència en castellà als més 126 de la d'anglès o els 82 de la de català. Aquest valor afegit elevat és indicatiu d'uns resultats que indiquen una feina que ajuda a sumar al valor que ja porta l'alumnat a la «motxilla».

13. CONCLUSIONS

L'interès dels centres, del professorat, s'hauria de centrar a afegir valor al que ja porta qualsevol alumne de casa. Progressivament, el centre ha d'incrementar la seva aportació. Té més valor el centre que aconsegueix sumar més, no el que té una puntuació global més elevada de resultats amb independència del valor inicial que ja aporta l'alumnat de ca seva. Així, podem tombar molts de mites sobre el que és un «bon centre» popularment: no és un centre que fa més bona feina aquell que el seu alumnat obté una mitjana més alta, sinó aquell que obté més valor afegit escolar. La feina dels centres ha de ser aquesta i no just augmentar mitjanes globals de puntuacions de resultats a les avaluacions externes.

El mal ús que hom pugui fer de la informació extreta de les avaluacions externes que aporten el càlcul de l'ISEC i el relacionen amb els resultats (valor afegit), no pot fer renunciar la comunitat educativa a tenir una informació essencial que permeti millorar l'ensenyament. Pot ser que la informació obtinguda fins ara hagi estat poc utilitzada o coneguda pels centres docents, pel professorat i per l'Administració educativa que l'ha impulsada i obtinguda. Necessitam creure més en la informació que aporten aquestes avaluacions externes i fer-ne un ús pràctic generalitzat.

De moment, no som capaços d'esbrinar quina seria la millor manera d'obtenir la informació sobre la qual cal calcular l'ISEC per continuar treballant amb el valor afegit escolar, i més ara, que les avaluacions externes, com a conseqüència dels plantejaments perversos de la LOMQE respecte de les proves d'avaluació, han desbaratat la confiança sembrada entre la comunitat educativa. Aquesta confiança que havia existit fins fa uns anys sembla que actualment no és possible.

De la informació que extraiem de les avaluacions externes respecte del valor afegit escolar, no en podem concloure quin és el mètode o la manera que cal seguir per anar sumant valor afegit tot partint d'un índex ISEC alt, mitjà o baix. Tal vegada, fins i tot, el camí per arribar a saber-ho s'hagi tallat aquests darrers anys a les Balears i sigui difícil tornar-lo a trobar. Però el que sí que sabem és que sense aquesta informació es farà molt costa amunt millorar el nostre sistema educatiu.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Murillo, F. J. (2010). ¿Quiénes son los responsables de los resultados de las evaluaciones?: Hacia un planteamiento de valor agregado en educación. *Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación* 8(4). Recuperat de <http://www.rinace.net/reice/numeros/arts/vol8num4/editorial.pdf>.

IAQSE. Informes executius i informes de resultat de centre.